

УДК: 338.43(477); DOI: 10.31388/2519-884X-2022-45-61-68

Трусова Н. В., д.е.н., професор
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
Гривківська О. В., д.е.н., професор
ПВНЗ «Європейський університет»
Котвицька Н. М., к.е.н., доцент
ПВНЗ «Європейський університет»

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті розглянуто практичні аспекти нарощування рівня економічної безпеки підприємств сільського господарства як системи, що уособлює в собі стан стійкої рівноваги компонентів їх інноваційно-інвестиційної діяльності. Представлено розрахунки рівня фінансової, виробничої, кадрової, екологічної, ринкової, соціальної компонентів інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечують економічну безпеку підприємств сільського господарства (агрохолдингів) при взаємодії виокремлених та узгоджених індикаторів.

Ключові слова: економічна безпека, ризики економічної безпеки, підприємства, сільське господарство, агрохолдинги, інноваційно-інвестиційна діяльність.

JEL code classification: Q13

Trusova N. V., D.Sc., Professor
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
Hryvkivska O. V., D.Sc., Professor
European University
Kotvytska N. M., PhD, Associate Professor
European University

ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE TRAJECTORY OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITY

Abstract. The article considers practical aspects of increasing the level of economic security of agricultural enterprises as a system that embodies the state of stable equilibrium of its components in the trajectory of innovation and investment activity when the environment changes, taking into account the restructuring of amplification factors. The necessity of a synergetic approach to balancing the state of stable equilibrium of functional components of economic security is proved. It is substantiated that economic security creates such a "security corridor" of the enterprise, which ensures its long-term progressive development, embodying it as a system that changes in response to any changes in the environment; forming a stable trajectory of innovation and investment activity; maintaining their synchronicity and rhythm by restructuring the random factors of influence, reducing bifurcation (state of unstable equilibrium), determining the critical point and increasing the amplification (action) of system parameters for further formation of new order imperatives. A methodical approach to the diagnosis of forming components of economic security of agricultural enterprises, which minimizes their number, avoids double counting of coefficients by forming a system of indicators for each component, taking into account the contour of the amplification (bifurcation) of the system equilibrium. The indicators of functional components of economic security of agricultural enterprises were combined. Diagnosis of economic security is carried out and indicators of functional components of agroholdings of Ukraine are identified. The level of economic security and its functional components is forecasted. The model of the optimal level of economic security of agricultural enterprises (agroholdings) in the interaction of isolated components of the innovation and investment activity and their agreed indicators is presented.

Key words: economic security, risks of economic security, enterprises, agriculture, agroholdings, innovation and investment activity.

Постановка проблеми. Сучасні можливості для ефективного й конкурентоспроможного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу в контексті трансферту технологій, впровадження інновацій та інвестицій у виробничі процеси, їх організацію та управління, у т. ч. на основі спеціалізації й диверсифікації виробництва й розвитку інфраструктури логістики, комунікацій, мобільності й вивільнення трудових ресурсів, росту людського потенціалу та інтелектуального капіталу. Поряд з цим зростають загрози їх збереження, функціонуванню та розвитку через недобросовісну конкуренцію й монополізацію на аграрних ринках, порушення комерційної таємниці й економічне шпигунство, прорахунки в менеджменті та маркетингу, рейдерство, захоплення й поглинання аграрного бізнесу, фінансові загрози підприємств.

Економічна безпека як модифікована система попередження причин, нівелювання наслідків ризиків та загроз функціонування у виробничо-економічній, фінансовій, інноваційно-інвестиційній, екологічній, зовнішньоекономічній, інформаційній, організаційно-управлінській площинах уможливорює продукування альтернативних джерел фінансування інноваційно-інвестиційного потоку, через зростання бюджетних надходжень за рахунок збільшення обсягів виробництва та підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції на продовольчих ринках. Проте вирішення цих важливих для галузі завдань потребує реальних гарантій її стабільного функціонування у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням прикладних аспектів економічної безпеки та розвитку підприємств займалися такі відомі вчені, як: Алчиан. А. [1], Васильців Т., Волошин В., Бойкевич О. [3], Грін М., Трішман Дж. [6], Караллі Р. [8], Інглхарт Р., Абрансон П. [7], Кім С., Лім Ч. [9], Найт Ф. [10], Румассет Ж. [11]. Однак недостатньо в роботах недостатньо висвітлено формування загальних атрибутів ефективного виробництва й розширення власних джерел, що забезпечують економічну безпеку

підприємств сільського господарства на засадах використання інновацій із часовою та просторовою динамічністю введення інвестицій у внутрішній процес формування майнового комплексу, продуктивності та дохідності виробництва підприємств.

Мета дослідження. Науковим дослідження є нарощування рівня економічної безпеки підприємств сільського господарства як системи, що уособлює в собі стан стійкої рівноваги компонент інноваційно-інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Система економічної безпеки, як синергетична система цілеспрямованих заходів уособлює в собі стан стійкої рівноваги функціональних компонент інноваційно-інвестиційної діяльності, які відображають специфіку реалізації окремих напрямів розвитку суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Разом з тим у сукупності вони повинні гармонійно доповнювати одна одну, створюючи формоутворюючі компоненти безпечного розвитку підприємств аграрної галузі під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища. При цьому рівновага є найважливішою характеристикою економічної стійкості суб'єкта та означає відповідність будови або способу діяльності його внутрішнього середовища до зовнішнього. Тобто це імператив, порушення якого може розглядатися як загроза цілісності підприємства, що підлягає усуненню та визначає стан системи, при якому сума діючих на неї зовнішніх і внутрішніх сил дорівнює нулю. У широкому сенсі рівновага є гармонійним співвідношенням економічних станів, величин і сил у процесі їх взаємодії з метою досягнення заданих параметрів діяльності. Фактори динамічної рівноваги, що впливають на економічну змінну, повністю врівноважують один одного, і, таким чином величина в результаті може не змінитись [2].

Економічна безпека створює такий «коридор безпеки» підприємств сільського господарства, який забезпечує тривалий поступальний його розвиток, уособлюючи його як систему, що змінюється у відповідь на будь-які зміни середовища, формуючи стійку інноваційно-інвестиційну діяльність,

зберігаючи їх синхронність та ритмічність за рахунок переструктурування випадкових факторів впливу, знижуючи стан нестійкої рівноваги, визначаючи критичну точку та посилюючи дію параметрів системи для подальшого формування імперативів нового порядку [14].

Діагностика виробництва сільського господарства в країні за останні 20 років свідчить, що сільськогосподарськими підприємствами виробляється 54,0% продукції від загального обсягу ВВП країни, у тому числі в галузі рослинництва – 58,6% та 43,5% – тваринництва; у домогосподарств це

співвідношення складає 46,0%, 41,4% та 56,5% відповідно. У розрізі видової структури продукції рослинництва зберігається тенденція вирощування зернових та зернобобових культур, цукрових буряків, соняшника (відповідно 78,1%, 91,3%, 75,0%); кращу позицію при вирощуванні картоплі, овочів, плодів провідні займають домогосподарства (відповідно 96,7%, 85,7%, 81,6%).

Сучасні зміни економічних тенденцій в Україні суттєво вплинули на показники діяльності підприємств галузі сільського господарства (рис. 1).

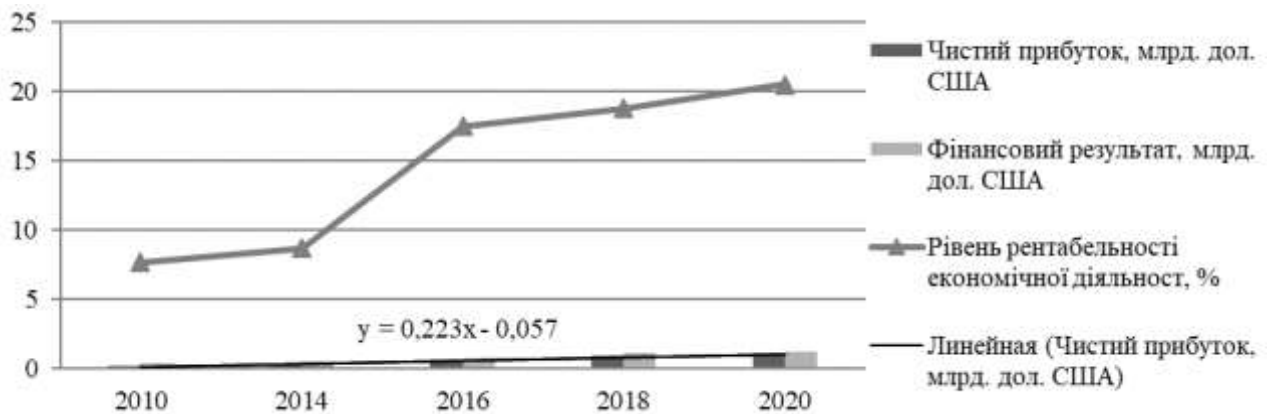


Рис. 1. Економічна діяльність підприємств галузі сільського господарства за період 2010-2020 рр.

Джерело: побудовано за даними [12]

Економічна безпека за фінансовою компонентою визначається станом рівноваги при внутрішній і зовнішній дії, за умови якої забезпечується ефективне використання корпоративних інноваційно-інвестиційних ресурсів та покращують значення показників. Важлива роль у якісному аспекті фінансової компоненти належить структурі джерел фінансування інноваційно-інвестиційної

діяльності підприємств сільського господарства та ефективного використання ними фінансових ресурсів (рис. 2-3). Так, не зважаючи на загальну тенденцію зростання величини власного капіталу (за 2010-2020 рр. відбулось збільшення у 3.76 разів), його частка в структурі джерел фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності, починаючи з 2010 р., не досягає нормативного значення 50%.

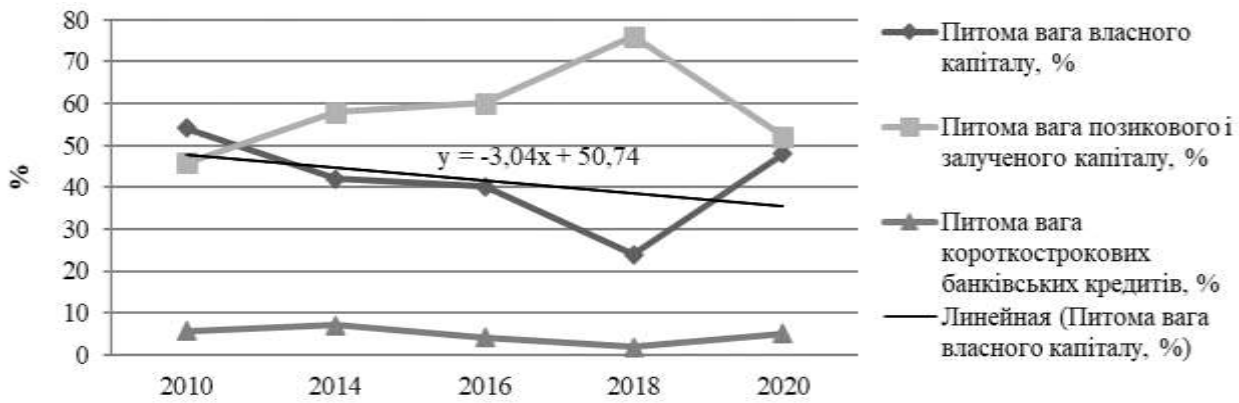


Рис. 2. Фінансова компонента економічної безпеки підприємств галузі сільського господарства за ознакою структури джерел фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності
Джерело: побудовано авторами за даними [4; 5]

Це свідчить про низький рівень фінансової розрахунків за зобов'язаннями при зміні стійкості підприємств сільського господарства вектору розвитку інноваційно-інвестиційної України, через неможливість проведення діяльності.

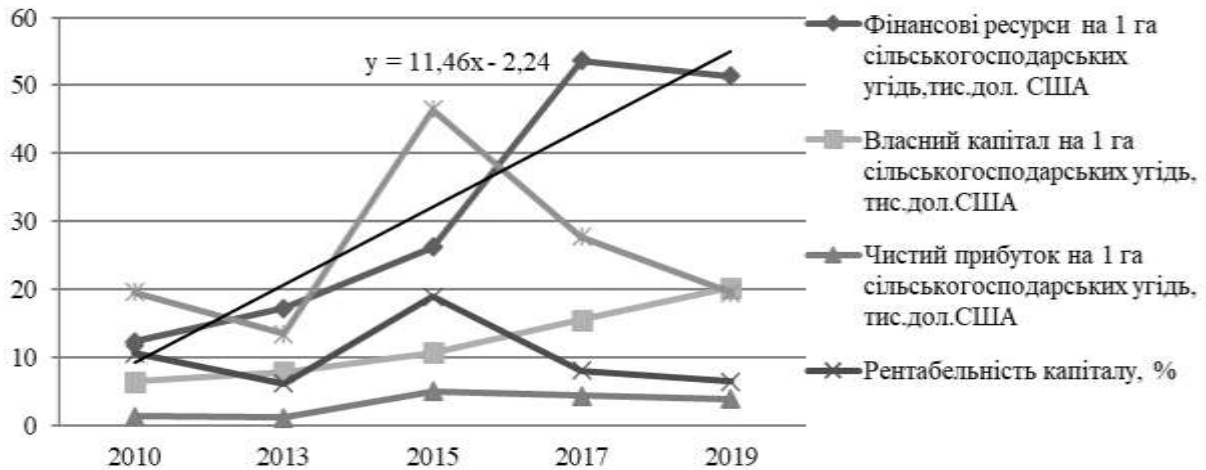


Рис. 3. Фінансова компонента економічної безпеки підприємств галузі сільського господарства України за ознакою ефективного використання фінансових ресурсів в інноваційно-інвестиційній діяльності
Джерело: побудовано авторами за даними [4; 5]

В структурі виробників сільськогосподарської продукції України, агрохолдинги (вертикально інтегровані структури) займають домінуюче положення в корпоративному секторі інноваційно-інвестиційного розвитку, в монополізованому ринку збуту продукції, в ланцюзі доданої вартості, в засобах державної підтримки та

впливу на формування державної аграрної політики [29]. Маючи значні фінансові можливості, агрохолдинги впевнено й поступово витісняють з ринку землі дрібних суб'єктів аграрної галузі та не мають, по-суті, конкурентних загроз для своєї безпеки. Частка земельного банку ТОП-10 українських агрохолдингів дорівнює 43.6% (рис. 4).

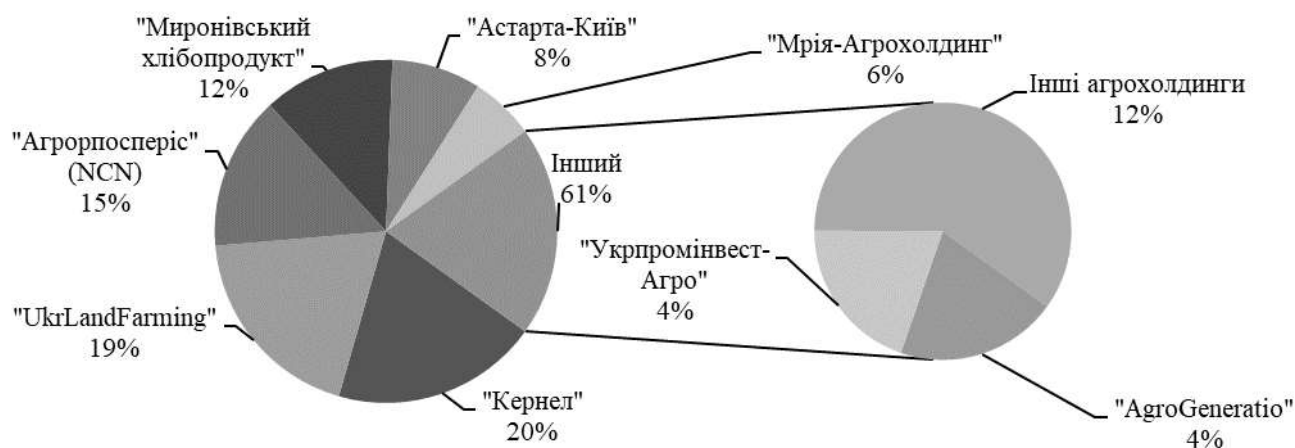


Рис. 4. Розміри земельного банку ТОП-10 агрохолдингів України
Джерело: складено авторами за даними [13]

Найбільший з них – Кернел (земельний банк якого склав 580 тис. га). Слід зазначити, що сільськогосподарський ринок України швидко розвивається, що забезпечує можливість виходу на ринки Близького Сходу, Африки, Індії, Китаю та Японії та країн Європи. Однак, останній ринок піддається значному лобіюванню з боку ЄС, що становить бар'єри для українських агрохолдингів. Значні можливості агрохолдингів щодо залучення інвестицій, за розрахунками компанії UkrL and Farming (другий в Україні за розміром земельний банк) можуть перевищувати обсяги реалізованої продукції в десятикратному розмірі, що становить мільярди гривень для української економіки [13].

Діагностика економічної безпеки проведена на умовах ідентифікації індикаторів функціональних компонентів інноваційно-інвестиційної діяльності 7 агрохолдингів за 2016-2020 рр. (рис. 5-10).

Таким чином, наявність усталеної тенденції щодо дії рівня фінансової компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечує економічну безпеку агрохолдингів (коливання в межах від 1.12 до 1.39 – менше еталонного значення на 0.37-0.10 пункти), обумовлено впливом цілої низки ризиків, а саме, часткового скорочення обсягу доходів з причини зниження купівельної спроможності покупців, зниження фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, рентабельності власного капіталу та ділової активності підприємств, а

також збільшення величини фінансових витрат на проведення інвестиційної діяльності.

Діагностика індикаторів виробничої компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечує економічну безпеку великих підприємств показала тенденція нестабільного стану рівноваги показників, які менше еталонного значення на 0.23-0.05 пункти. Це обумовлено послабленим відтворювальним рівнем основних засобів, що унеможливає стабільне підвищення показників фондівіддачі та рентабельності продажу продукції.

Рівень кадрової компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечує економічну безпеку агрохолдингів коливається в межах від 1.12 до 1.19 (менше еталонного значення на 0.12-0.05 пункти), пов'язаний із низьким рівнем заробітної плати та демографічними змінами (скорочення народжуваності та міграцією населення за кордон). Причинами дефіциту висококваліфікованих фахівців у сільському господарстві є відсутність державної концепції підготовки кадрів на платформі якісних знань, відповідно до потреб економіки інновацій.

Рівень екологічної компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечує економічну безпеку знаходиться в межах 1.14-1.27 (значення менші еталонного на 0.18-0.05 пункти), свідчить про часткову відсутність заходів протиерозійного характеру

сільськогосподарських угідь, зменшення поживних речовин у ґрунті та зниження його якості, нераціональним та надмірно необґрунтованим внесенням мінеральних добрив або ж підміни за рахунок мінеральних добрив потреби у внесенні органіки. Це створює загрозу для біорізноманіття і здоров'я населення.

Рівень ринкової компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечує економічну безпеку агрохолдингів коливається в межах від 1.12 до 1.38 (менше еталонного на 0.29-0.03 пункти), що зумовлено станом дії індикаторів пов'язаних із зниженням конкурентних позицій та втратою частки ринку на європейському та світовому рівні.

Пасивна соціальна політика досліджуваних великих підприємств сільського господарства призвела до низького рівня соціальної компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечує економічну безпеку. У структурі витрат на соціальний розвиток переважають компенсаційні виплати (близько 20%), допомога на лікування (8-10%), на культосвітні заходи, на утримання інших структурних підрозділів соціального призначення (не перевищують 2%).

Отже, рівень економічної безпеки великих підприємств сільського господарства (агрохолдингів), більшою мірою обумовлений недостатнім використанням програм розвитку інноваційно-інвестиційного виробництва, зростанням собівартості виробництва продукції, уповільненням зростання продуктивності праці, зростанням плинності кадрів та слабкої матеріальної мотивації, зростанням кредитного ризику, послабленим реагуванням на вимоги та зміни світової та європейської кон'юнктури ринку на продукцію.

Висновки. Таким чином, діагностика формують компонентів інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечує економічну безпеку підприємств сільського господарства сприяє забезпеченню балансу тех-

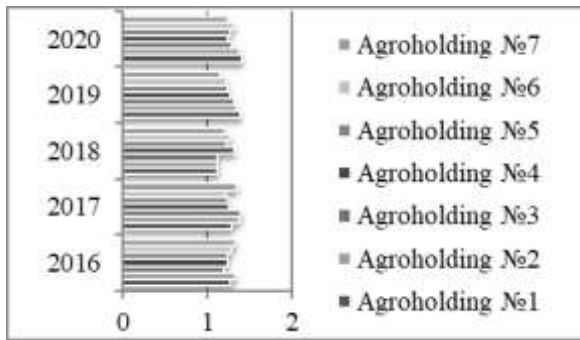


Рис. 5. Рівень фінансової компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечують економічну безпеку агрохолдингів України
Джерело: власні розрахунки

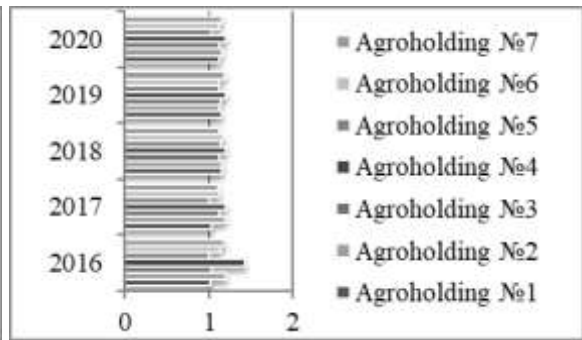


Рис. 6. Рівень виробничої компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечують економічну безпеку агрохолдингів України
Джерело: власні розрахунки

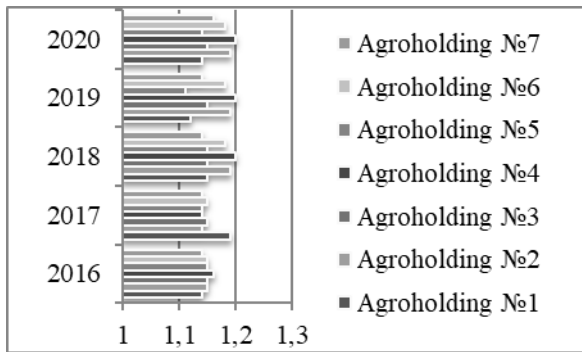


Рис. 7. Рівень кадрової компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечують економічну безпеку агрохолдингів України
Джерело: власні розрахунки

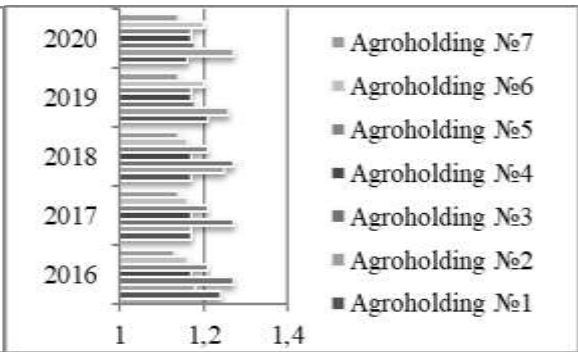


Рис. 8. Рівень екологічної компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечують економічну безпеку агрохолдингів України
Джерело: власні розрахунки

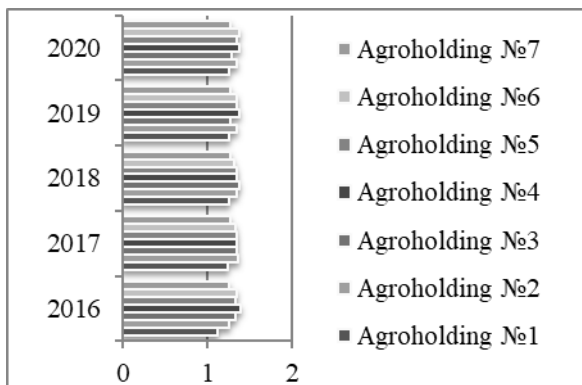


Рис. 9. Рівень ринкової компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечують економічну безпеку

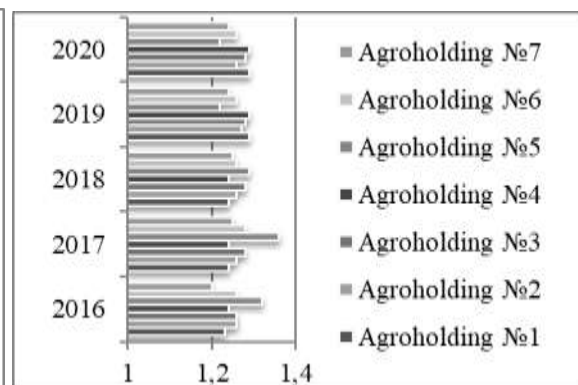


Рис. 10. Рівень соціальної компоненти інноваційно-інвестиційної діяльності, що забезпечують економічну безпеку

агрохолдингів України

Джерело: власні розрахунки

Інтегральний індекс рівня економічної безпеки агрохолдингу №1 коливався в межах від 2.19% у 2015 р. до 4.69% у 2019 р.; агрохолдингу №2 – від 4.71% до 6.74% відповідно; агрохолдингу №3 – від 4.20% до

агрохолдингів України

Джерело: власні розрахунки

12.20%; агрохолдингу №4 – від 9.30% до 16.17%; агрохолдингу №5 – від 2.86% до 10.94%; агрохолдингу №6 – від 4.39% до 11.23% та агрохолдингу №7 – від 2.74% до 3.94% (рис. 11).

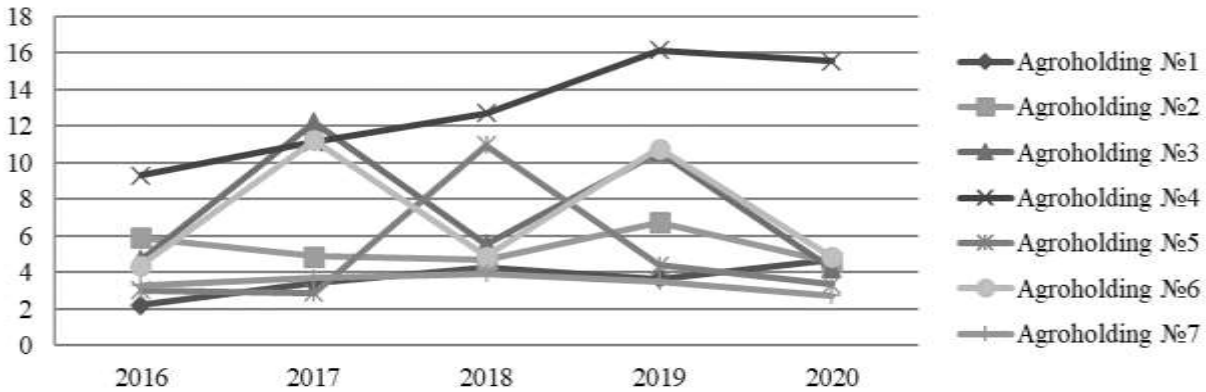


Рис. 11. Інтегральний індекс рівня економічної безпеки агрохолдингів України

Джерело: власні розрахунки

нологічних можливостей виробничого процесу у поєднанні з фінансовими, ринковими, екологічними та соціально-економічними потребами суб'єктів щодо врегулювання системи нестійкої рівноваги розвитку в межах великих підприємств

(агрохолдингів) галузей сільського господарства. Це уможлиблює будову динамічної ринкової складової, яка ідентифікує зміни інноваційно-інвестиційної діяльності та умови ідентифікації дії факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Алчіан А. Невизначеність, еволюція та економічна теорія. *Журнал політичної економії*. 1950. № 58(3). С. 211-221.
2. Бережнов Г. В. Стратегія розвитку підприємства в диверсифікованому конкурентному середовищі. Москва: МЕЛАП, 2002. 257 с.
3. Васильців Т. Г., Волошин В. ., Бойкевич О. Р. Фінансово-економічна безпека українських підприємств: стратегія та механізми підтримки. Львів: Ліга-Прес, 2012. 274 с.
4. Діяльність великих, середніх, малих та мікропідприємств в 2014 р. Статистичний збірник Держкомстату України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 03.12.2021).
5. Діяльність великих, середніх, малих та мікропідприємств в 2020 р. Статистичний збірник Держкомстату України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 03.12.2021).
6. Грін М. Р., Грішман Дж. С. Ризик і страхування. Цинциннаті: South-Western Pub, 1988. 124 с.
7. Інглхарт Р., Абрансон П. Економічна безпека та зміна цінностей. *Огляд американської політичної науки*. 1994. № 88(2). С. 336-354.
8. Караллі Р. А. Метод критичного фактора успіху: створення основи для управління безпекою підприємства. Технічний звіт. 2004. 119 с.
9. Кім С., Лім Ч.С. Архітектура безпеки підприємства в середовищі бізнес-конвергенції. *Промислове управління та системи даних*. 2005. № 105(7). С. 919-936.
10. Найт Ф. Ризик, невизначеність і прибуток. Бостон: Хейгтон, Міфлін. 1933. 344 с.
11. Румассет Ж. А. Зростання та ризик: прийняття рішень серед фермерів із низькими доходами. Амстердам: Північна Голландія, 1976. 277 с.
12. Сільська державність України: статистичний збірник (2020). Київ: Державний комітет статистики України.
13. Топ-10 агрохолдингів України в 2017. АгроПортал. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/top10grokholdingov-ukrainy-aktsenty-2017-v-infografike> (дата звернення 18.12.2021).

14. Regional aspect of formation the potential of financial safety in agrarian enterprises of Ukraine / N/ Trusova et al. *Asia life sciences. The Asian International Journal of Life Sciences*. 2019. № 21(1). P. 169-186.

15. State Support of Agro-Insurance of Agricultural Risks in the Market of Goods Derivatives of Ukraine / N. Trusova et al. *Industrial Engineering & Management Systems*. 2020. № 19(1). P. 93-102.

References

1. Alchian, A. (1950). Uncertainty, Evolution and Economic Theory. *Journal of Political Economy*, 58(3), 211-221.
4. Berezhnov, G.V. (2002). Enterprise development strategy in a diversified competitive environment. Moscow: MELAP.
3. Vasylytsiv, T. H., Voloshyn, V. I., Boikevych, O. R. (2012). Financial and economic security of Ukrainian enterprises: strategy and support mechanisms. Lviv: Liga-Press Publishing House.
4. Activities of large, medium, small and micro enterprises (2014). Statistical collection of the State Statistics Committee of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Activities of large, medium, small and micro enterprises (2020). Statistical collection of the State Statistics Committee of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Green, M. R., Trieschman, J. S. (1988). Risk and Insurance. Cincinnati: South-Western Pub.
7. Inglehart, R., Abranson, P. (1994). Economic Security and Value Change. *The American Political Science Review*, 88(2), 336-354.
8. Caralli, R. A. (2004). The Critical Success Factor Method: Establishing a Foundation for Enterprise Security Management. *Technical Report*, July, 119.
9. Kim, S., Leem, Ch.S. (2005). Enterprise security architecture in business convergence environments. *Industrial Management & Data Systems*, 105(7), 919-936.
10. Knight, F. (1933). Risk, Uncertainty and Profit. Boston: Haigton, Mifflin.
11. Roumasset, J. A. (1976). Rise and Risk: Decision Making Among Low-In-come Farmers. Amsterdam: North-Holland.
12. Rural the statehood of Ukraine: statistical collection (2020). Kiev: State Committee of Statistics of Ukraine.
13. Top 10 agricultural holdings of Ukraine (2017). AgroPortal. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/top10grokholdingov-ukrainy-aktsenty-2017-v-infografike>.
14. Trusova, N. V., Hryvkivska, O. V., Tanklevska, N. S., Vdovenko, L. A., Prystemskyi, O. S., Skrypnyk, S. V. (2019). Regional aspect of formation the potential of financial safety in agrarian enterprises of Ukraine. *Asia life sciences. The Asian International Journal of Life Sciences*, 21(1), 169-186.
15. Trusova, N. V., Tanklevska, N. S., Synchak, V. P., Prystemskyi, O. S., Tereshchenko, M. A. (2020). State Support of Agro-Insurance of Agricultural Risks in the Market of Goods Derivatives of Ukraine. *Industrial Engineering & Management Systems*, 19(1), 93-102.